

РОЗВІДКИ

Лідія Нестеренко

●

СЕЛЯНСЬКИЙ СУДОУСТРІЙ

I ПОЛОВИНИ XIX ст. (за матеріалами Чернігівської губернії)

З державою у всі часи розвитку людського суспільства були тісно пов'язані поняття права, закону, а також суду як основного гаранту їх дотримання. Більше того, в певному розумінні розвиток судової системи для країни міг бути як показником її багатства та процвітання, так і відображати прорахунки та недоліки. Процеси вдосконалення українського судочинства, без сумніву, можуть акумулювати історичний досвід минулого. Насамперед це стосується реформ П.Д. Кісельова 30 - 40-х рр. та ліберальних реформ 60 - 70 -х рр. XIX ст. Можна стверджувати, що аналіз реформування селянського судочинства 1 пол. XIX ст. як в Україні в цілому, так і на Чернігівщині є актуальною проблемою історичної науки. Але якщо реформам селянського судочинства 2 пол. XIX ст. присвячено багато наукових праць буржуазних, радянських, українських істориків, то селянське судочинство 1 пол. XIX ст. залишилося майже не висвітленим.

Тема судової реформи 60 - 70-х рр. знайшла своє відображення у працях К.Д.Кавеліна[1], А.Ф. Коні[2], М.А. Філіпова[3], М.І. Зарудного[4], К.А. Скальповського[5], Г.Джаншиєва[6], В.Єфімова[7], І.В.Гессені[8], Н.В.Давидова[9]. Це були перші серйозні дослідження судової реформи 1864 р. Їх цінність полягає у тому, що їх більшість була написана сучасниками перетворень. У радянську добу розробка проблеми була продовжена М.Н. Віленським[10], А.Б.Дубровіною [11], П.Ф. Щербіною[12], А.К. Афанасьєвим[13], М.Г.Коротких[14]. Але і після розпаду СРСР дана тема продовжує досліджуватись. Аналізуючи стан проблеми в пострадянський період, можна говорити про те, що істориками-фахівцями з проблеми правових засад держави більша увага приділяється дослідженню судової реформи в окремих регіонах Російської імперії. В Росії проблему розробляють: Н.Н. Єфремова, Т.І. Барабанова та ін.; в Україні - А.Н.Ярмиш[15], Р.Ляшенко[16], Ю.П.Присяжнюк[17], А.Вашенко[18], В.Кульчицький[19], В.Маляренко[20], Є.М. Страшко[21].

Проте основна маса архівного і джерелознавчого матеріалу використана дослідниками для висвітлення загальних тенденцій у системі судочинства України як складової частини Російської імперії. Поза увагою дослідників залишається формування і специфіка розвитку селянського судочинства в українських землях 1 пол. XIX ст. Внутрішня структура регіонального судочинного процесу, його динаміка, особливості залишаються практично не висвітленими. Архівні матеріали, що зберігаються у фондах Чернігівського облдержархіву, до певної міри дозволяють ліквідувати цю прогалину. У фондах зберігається значний обсяг інформації про розвиток селянського судочинства як дореформеної доби, так і після 1864 р.

Насамперед охарактеризуємо дореформену систему селянського судочинства на українських землях, які входили до складу Російської імперії. Найнижчою інстанцією для селян у період раннього феодалізму був общинний суд, який на українських землях називали «копним» (громадським) або колишнім «вервним» судом. Населення певної території у такий спосіб об'єднувалось для вирішення цивільно-правових спорів і самозахисту від злочинних елементів. Право належати до членів копи мали лише глави сімей. Кількісний склад суду не був чітко визначений і становив, як правило, 10-20 осіб. Засідання копного суду відбувалось у присутності священнослужителя (під час складання учасниками присяги) та представника державної адміністрації - возного. Копні суди розглядали цивільно-правові, сімейні справи, а

також справи про кримінальні, переважно майнові, злочини. Судили, керуючись звичаями (здоровим глуздом), а в разі потреби могли спиратися на закон. Характерно, що копні суди самостійно розшукували обвинуваченого, виносили судові рішення, які були остаточними й виконувалися негайно. [22; 61]

У козацькі часи, поряд з обштинним судом, починають діяти сотенні суди. З середини XVIII ст. до складу сотенного суду входили: сотник, отаман, міський писар, а також сотенний осавул та хорунжий. Поступово компетенція сотенних судів звужувалася і була зведена до мінімуму. За ними залишалося право «между рядовыми казаками, в самых маловажных жалобах и спорах словесную расправу чинить». Сотенні суди було скасовано у 1763 р.

Існували також сільські суди, загальні для козаків і селян. До їхнього складу входили вїйт та кілька козаків і селян, але справи останніх розглядалися окремо. Інструкція Данила Апостола від 1 червня 1730 р. приписувала, що в селах, підлеглих сотенній адміністрації, судить отаман чи вїйт з двома-трьома товаришами. У державних маєтках, якщо скарга подавалася на козака селянином, суд здійснювався отаманом зі «знатним товариством». Якщо ж козак поскаржився на селянина, то їх судив староста чи вїйт. [23; 294]

Згідно з указом Павла I від 7 серпня 1797 р. «Про поділ казенних населених пунктів на волості і про порядок їх внутрішнього управління» у державному відомстві були утворені волості. [24; 672] У Чернігівській губернії в 1820 р. їх налічувалося 102, з яких 71 волость була козака і 31 - державних селян.[25;69-72] За законом, селянський суд перейшов у юрисдикцію волосного правління.

До функцій новостворених селянських органів управління належали: попередній розгляд взаємних майнових спорів селян, розгляд дрібних поліцейських проступків, розшук і затримання винуватих, вчинення попередніх допитів, відправлення їх із речовими доказами до земського суду. [26; 260]

Остаточний перехід повноважень громадського суду до волостей відбувся під час реформ П.Д. Кисельова 1838-1842 рр. [27] Відбулась і реорганізація волостей у бік їх укрупнення. В Чернігівській губернії внаслідок реформ залишилося 52 волості, до складу яких входили 259 сільських товариств.[28;11-12] При сільських і волосних правліннях створювалися судові органи - розправи.

Перший ступінь домашнього суду в справах державних селян становили сільські розправи. До їх компетенцій входив розгляд скарг, проступків, тяжб державних селян, якщо їхні позови не були обумовлені офіційно складеними актами, а здійснені проступки не були пов'язані з кримінальними злочинами. Крім того, сільська розправа проводила оцінку і продаж майна домогосподарів, що мали недоїмки.

В основі цієї станово-судової установи лежало внутрішнє протиріччя: суд принципово відділявся від адміністрації, а насправді судові та адміністративні функції виконувалися сільським старшиною; два інших члени розправи - «старший і молодший добросовісні» (засідателі) - вибиралися селянами, але затверджувалися і звільнялися губернською палатою за поданням окружного начальника і піддавалися зауваженням, доганам і арештам сільського старшини, волосного правління і окружного начальника. Ведення шнурових книг, складання приговорів входили до функцій сільського писаря. [29; 555, 563]

«Другим ступенем домашнього суду» були волосні розправи. Пояснювальна записка до законопроекту умотивувала запровадження цього органу необхідністю відокремлення суду від адміністрації. Але ця ж пояснювальна записка обумовлювала різкий відступ від цього проголошеного буржуазного принципу: до складу волосної розправи входили, як рядові члени, старший і молодший «добросовісні», вибрані як судді волосним сходом, а головою суду - волосний голова, фактично, волосний начальник, старший представник тієї ж волосної адміністрації. Змішування судової і адміністративної влади пояснювалося необхідністю зберегти вплив керівництва на селян. Усе діловодство цього судового органу вів волосний писар.

У відання волосної розправи входили: 1) скарги незадоволених вироками сільських розправ, якщо вартість спірного майна перевищувала 5 руб. сріблом, 2) спори про домашні духовні заповіді, засвідчені у волосних правліннях. При цьому волосна розправа вирішувала справи щодо спірних питань протягом одного тижня.

Волосні і сільські розправи розміщувалися у будинках волосних і сільських правлінь. За свідченнями ревізорів, у 40-х рр. XIX ст. у Чернігівській губернії вони в більшості перебували у занедбаному стані: непофарбовані, непобілені, з брудною підлогою і важким тютюновим запахом. [30; 32-33]

При розправах були влаштовані і в'язниці, в які ув'язнювалися державні селяни, засуджені за проступки взяттям під варту, звинувачені в кримінальних злочинах, здійснених у казенних поселеннях, а також підозрілі люди. Іноді затриманих ув'язнювали взимку в неопалювальні приміщення, що призводило до обморожень та навіть їх гибелі. [31; 74, 77]

Що стосується розгляду справ, то особлива увага зверталася не лише на терміни розгляду

справи, а й на вчасне ведення діловодства. Всі скарги та вироки по вирішених справах заносилися писарями у спеціальні книги - «штрафні» (для запису всіх покараних селян) і книги грошових стягнень, накладених на селян винесеними вироками. Щорічно їх надсилали з окружних у волосні правління, які розподіляли по сільських товариствах. Їх заповнення і збереження покладалося на волосних і сільських писарів. Проте, незважаючи на численні попередження повітових начальників про вчасне оформлення документів, при перевірках чиновники палати державних маєтностей неодноразово відмічали, що волосні і сільські розправи «відкрито не звертають уваги на скарги селян, більшість усних скарг селян не записано в книгу запису усних скарг».[32;75-76] Іноді скарги розглядалися, виносився вирок, але його не виконували. Підтвердженням цього є запис у журналі Понорницького волосного правління чиновника палати державних маєтностей Марковського, що ревізував волосне правління 1 травня 1856 р., де він вказав на те, що скарги селян у волосній розправі вирішені, але не приведені до виконання.[33; 48]

Волосна розправа вирішувала справи щодо спірних питань до 15 крб., а сільська - до 5 крб. Що стосується покарань, то за дрібні проступки розправи могли призначити штраф від 25 коп. до 1 карбованця, арешт або фізичні покарання. Вид покарання залежав від провини. Так, у 1846 р. в Шаповалівській волості волосною і 5 сільськими розправами було вирішено 18 спірних майнових справ, 4 особисті. За крадіжку було засуджено 1 жінку і за бійку - 2 чоловіків. З них фізичному покаранню були піддані 2 чоловіки і 1 жінка. [34; 24-25] В 1850 р. у цій волості розправами було вирішено 2 кримінальні справи, розглянуто 29 майнових і 38 особистих справ, з яких по 64 були винесені вироки, а 3 залишилися незакінченими. Окрім цього, піддавалися суду розправ за пияцтво та аморальну поведінку 22 чоловіки, непокору властям - 2 чоловіки, крадіжки - 3 чоловіки і 1 жінка. З них фізичному покаранню були піддані 12 чоловіків і 1 жінка, арешту - 5 чоловіків, грошовим штрафам - 10 чоловіків. [35; 87, 89] В 1855 р. із 11 чоловік, притягнутих до судової відповідальності розправами, у цій же волості, тілесному покаранню були піддані 6 чоловік, арешту - 1, штрафу - 8. [36; 104] Як видно, окремі люди одержали по два покарання. Таким чином, кількість справ, що розглядалася цими судовими органами, і в одній волості щороку змінювалась.

Іноді покарання волосними розправами виносились і для членів сільських правлінь, писарів тощо. Так, у 1848 р. за самовільне відлучення з робочого місця був оштрафований і засуджений до ув'язнення у сільській розправі на 3 дні сільський писар Кобизької волості Козелецького повіту Сакун. [37; 9] Якщо на порушення робочої дисципліни сільськими посадовими особами волосні і сільські розправи мусили хоч якось реагувати, то справи про побиття ними населення закінчувалися миром або взагалі не були вирішені. Прикладом цього може служити мирне вирішення справ про побиття старшиною Тростянського сільського товариства Павлом Щербиніною козака Герасима Безрукого [38; 15] та козака Наума Сечки [39;5] Селяни змушені були шукати справедливості у земському суді або повітових управліннях державних маєтностей. Прикладом цього є справа про побиття в 1849 р. старшиною Стрільницького сільського товариства С. Іваненком і козаком В.Прокопцем козака с. Стрільників Н. Карпуса. Справа була вирішена аж у Борзенському суді. [40; 1-9] Лише з наказу борзенського повітового начальника шаповалівський волосний голова у 1859 р. оглянув тяжко побитого козака с.Стрільників Кирила Борозенка збирачем податків Шаповалівського товариства Євменом Дзюбою і в розправі було повторно переглянуто цю справу. Якщо за першим вироком справа була закінчена миром, і потерпілий вибачив нанесені йому пошкодження, то за наказом повітового начальника іншим вироком розправа оштрафувала збирача податків на суму 3 крб. сріблом. [41; 3-5]

Будь-яке покарання, котрому піддавалися державні селяни, мало для них тяжкі юридичні і побутові наслідки. В сільських розправах заводилися особливі штрафні книги, до яких заносилися провини селян і види покарань. Якщо обвинуваченому присуджувалося утримання під вартою або відбування громадських робіт, то він не міг бути обраним на керівні посади протягом одного року; якщо йому присуджувалося тілесне покарання, то ця міра продовжувалася на три роки, причому сільське товариство не могло покладати на підсудного повноваження сільського повіреного.

Селяни, які неодноразово були покарані і, з точки зору влади, не піддавалися виправленню, підлягали вищій каральній мірі - вигнанню з громади і здачі в рекрути, а в разі непридатності до військової служби - до переселення в інші губернії (заслання в Сибір). Проте ці міри застосовувались лише у випадках, коли селянин був покараний сільськими і волосними розправами тричі протягом одного року або чотири рази протягом 2 років, чи п'ять разів за 5 років, коли двічі був покараний різками за вироком загальних судових органів; коли після одноразового покарання різками протягом наступних 2 років знову засуджувався до покарання різками; коли його звинувачували в бродяжництві і повертали в громаду з поліцією; коли в нього накопичувалася дворічна недоїмка по казенних податках тощо.[42; 585]

Таким чином, сільська розправа, а відповідно і волосна розправа, як інстанції апеляційні, перетворилися на знаряддя бюрократичної системи, яка була створена для опікування, виховання, тримання в покорі державного селянства. Державні селяни з багатьох причин (низький рівень освіти, затягування розгляду справ, плутанина, хабарництво суддів та ін.) зверталися до судів переважно у випадках крайньої необхідності.

Що стосується покарань, то порівняно з іншими суспільними станами (дворянами, духовенством та ін.) селян від них звільняли найменше. Згідно з розподілом підсудних за видами покарань у 1861-1864 рр. в Чернігівській губернії 36,2% державних селян було виправдано і звільнено від суду за царським маніфестом, 25,8% селян було засуджено до виправних покарань, 21,8% - направлені для розгляду справ до адміністративних установ, 15,1% - залишилось під вартою, а 1,2% - до заслання і каторги. Якщо до виправних покарань за ці три роки було засуджено кожного четвертого державного селянина, то солдат у відставці - 23,8%, селян-кріпаків - 23,1%, міщан - 17,8%, купців - 16,6%, дворян - 15,7% і духовенства - 13,2%. [43; 51] Як видно, непривілейовані верстви населення: солдати і селяни, засуджувались до виправних покарань найбільше. Враховуючи те, що у кримінальних процесах до судової реформи 1864 р. усі пояснення були тільки письмовими, то на долю звинуваченого впливав рівень освіти, який дозволяв дати чіткі та переконливі свідчення.

Судова реформа 1864 р. докорінно змінила судоустрій Російської імперії. Джерельна база судової реформи складалася з 4 законів: про судоустрій, цивільний процес, кримінальний процес та статут про покарання для застосування мировими судьями. Судова система була соціально спрощена, стала вестановою, що суттєво змінило доступність суду значній масі звільнених з кріпосної залежності селян.[44; 234]

Одне із завдань судової реформи полягало в тому, щоб зробити суд максимально близьким і зрозумілим інститутом державного представництва серед селянства. Адже волосний суд, перебираючи на себе вирішення дрібних, повсякденних проблем сільського населення, поступово послаблював позиції традиційного для селян Лівобережжя суду «громад», а також позбавляв селян при необхідності кожного разу звертатися до інших судових інстанцій, які інколи знаходилися на значній відстані від місць проживання.

Згідно зі ст. 93 Загального положення про селян встановлювалась виборність волосних суддів. Як видно із змісту ст. 95-102, компетенція волосного суду обмежувалася розглядом дрібних спорів між селянами по майнових справах і проступках. Міри покарання, які міг винести волосний суд, обмежувались призначенням: грошових штрафів - до трьох карбованців, арешту на час до семи днів і фізичних покарань різками до 20 ударів. Усі вироки по цих справах волосних судів були остаточними і не підлягали оскарженню. Однак указ від 14 лютого 1866 р. «Про порядок відміни рішень волосних судів» попередив відміну вироків волосних судів: якщо міри покарання, винесені судом, перевищували ті, що були визначені ст. 102 Загального положення, і якщо рішення волосного суду відбулося без виклику на суд хоч би однієї із сторін, рішення волосного суду відмінялось повітовим мировим з'їздом.[45; 95]

Судова реформа 1864 р. зробила можливим використання селянами в судовому розгляді адвокатів та інших дипломованих юристів, які мали сприяти кваліфікованішому розгляду справи. Однак селяни, як правило, через брак коштів та власну підозрілість, часто відмовлялися від кваліфікованої допомоги. Таким чином, селянин опинявся сам на сам зі складною системою судочинства, а тому іноді не міг вчасно і в необхідному обсязі надати суду потрібні письмові докази.

Реформа закріпила незалежність судової влади від виконавчої, а отже, волосний старшина як представник останньої у волості не мав права втручатися в дії суду та впливати на його рішення. При цьому за ним офіційно закріплювалось право спостереження за виконанням рішень вироків цих судів. Таким чином, мала бути забезпечена передбачена новим законодавством незалежність волосного суду від виконавчої влади у волості. Однак на практиці все не завжди виглядало так, як того вимагав закон. Адже не лише представники виконавчої влади, а й поміщики і навіть мирові посередники дозволяли собі здійснювати тиск на суддів при вирішенні справ, у яких вони виступали особисто зацікавленими особами.[46; 52] Недоліком новоствореного суду була і відсутність у достатній кількості на селі кваліфікованих кадрів для посад волосних суддів, засилля «всевладного писаря», який вів усе діловодство суду і формулював його рішення.

Отже, судова реформа 1864 р. зробила судову систему країни безстановою, а саме - доступною всьому селянству, а не лише його частині, як це було в дореформений час. Адже ця судова інстанція в своїй практиці використовувала максимально зрозумілі селянам норми звичаєвого права, знаходилася близько до їх домівок і не вимагала значних грошових витрат. Звернення селян до суду в пореформену добу дало змогу селянам поступово залучитися до суспільного життя країни, частиною якого вони починали себе відчувати.

Джерела та література:

- 1 Кавелин К.Д. Основные начала русского судоустройства и гражданского судопроизводства от Уложения до Учреждения в губерниях. - М., 1844. - 243 с.
- 2 Кони А.Ф. Отцы и дети судебной реформы. - М.: Изд-во И.Д.Сытина, 1864. - 92 с.
- 3 Филиппов М.А. Судебная реформа в России. Популярный, исторический и теоретический обзор судоустройства и судопроизводства. - СПб., 1871. - Т.1. - 243 с.
- 4 Зарудный М.И. Законы и жизнь. Итоги исследования крестьянских судов. - СПб., 1874. - 224 с.
- 5 Скальповский К.А. Современная Россия. - М., 1890. - Т.2. - 440 с.
- 6 Джаншиев Г. Основы судебной реформы. Историко-юридические этюды. - М., 1891. - 52 с.
- 7 Ефимов В. Волостной суд в виду предстоящей реформы местной юстиции. // Вестник Европы. - 1896. - Кн. 8. - С. 583.
- 8 Гессен И.В. Судебная реформа. - СПб.: Книгоиздательство И.И.Гаршунина, 1905. - 267 с.
- 9 Судебная реформа. / Под редакцией Н.В.Давыдова и Н.Н.Полянского. - М., 1915. - 301 с.
- 10 Виленский Б.В. Судебная реформа и контрреформа в России. - Саратов, 1969. - С. 234.
- 11 Дубровина А.Б., Воробейникова Т.У. Преобразование административно-полицейского аппарата, суда и тюремной системы в России во второй пол. XIX века: Учебное пособие. - К., 1973. - С.67.
- 12 Щербина П.Ф. Судебная реформа на Правобережной Украине. - Львов, 1974. - С.172.
- 13 Афанасьев А.К. Суд присяжных в России. Организация, состав и деятельность в 1866-1885 гг.: Автореферат диссертации. - М., 1989. - С.21.
- 14 Коротких М.Г. Самодержавие и судебная реформа в России. - Воронеж.: Издательство Воронежского университета, 1989. - С.186.
- 15 Яриш А.Н. Судові органи царської Росії в період імперіалізму(1900-1917 рр.): Навчальний посібник для студентів спеціальності «Правознавство». - К., 1991. - 88 с.
- 16 Ляшенко Р. З історії українського права. // Хроніка. - 1998. - № 3. - С. 27-47.
- 17 Присяжнюк Ю.П. ментальність українського селянства в умовах капіталістичної трансформації суспільства (друга половина XIX- початок XX ст.) // Український історичний журнал. - 1999. - №3. - С.23-33.
- 18 Ващенко А. Соціальне обличчя земського начальника. // Сіверянський літопис. - 2002. - №3. - С.80-88.
- 19 Кульчицький В., Сидорчук О. Суд присяжних і наукова думка про нього в Україні після судової реформи 1864 р. // Право України. - 2003. - №6. - С.125-128.
- 20 Маляренко В. Становлення і розвиток кримінально-процесуального права на різних етапах історії України. // Право України. - 2004. - №8. - С.3-7.
- 21 Страшко Є.М., Савельєва Т. Селянський суд до і після реформи 1864 р. (за матеріалами Чернігівщини) // Збірник матеріалів II Міжнародної конференції «Знаки питання в історії України: українська історія в загальноєвропейському контексті». - Ніжин, 2005. - С.49-54.
- 22 Іванов В.М. Історія держави та права України. - Ч.1., К.: МАУП, 2002. - С. 61.
- 23 Історія держави та права України. Академічний курс. За редакцією Тація В.А., Рогожина А.Й. - Т.1., К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2000. - С.293-294.
- 24 «Про поділ казенних населених пунктів на волості і про порядок їх внутрішнього управління». //ПСЗРИ. - Собр. 1-е. - Т. XXIV. - СПб., 1798. - № 18082.
- 25 Державний архів Чернігівської області (далі ДАЧО), ф. 128, оп.1, спр. 2346, Сборник документов, ведомости, исчисления, переписка с казённой палатой, Черниговским комитетом, учреждённому для составления сметы и раскладки на земские повинности и др., 497 с.
- 26 Учреждение властей и мест Волостного и Сельского Управлений. // Свод законов Российской империи . - Т.2.,Ч.2., СПб., 1833. - С. 260.
- 27 Утвержденный проект учреждения о управлении Государственными имуществами в губерниях.// ПСЗРИ. - Собр.2. - Т.13. - СПб., 1839. - № 11189.
- 28 ДАЧО. Ф. 159, оп. 1, спр. 129, Сборник документов по вопросам об оспаривывании в уездах в 1851, 1853, 1855 гг. и др., 46 с.
- 29 Дружинин Н.М. Государственные крестьяне и реформа П.Д.Киселёва. - Т.1., М.-Л., 1946.
- 30 ДАЧО. - Ф. 807, оп.1, спр.124. - О ревизии чиновниками и волосным головой сельских управлений Шаповаловской волости в 1848 г., 53 с.
- 31 Там само. - спр.61. - Переписка с Черниговской палатой государственных имуществ Борзенским становым приставом, об открытии 10 января 1839 г. Борзенского окружного управления государственных имуществ и др., 111 с.
- 32 Там само. - спр.61. - 111 с.
- 33 Там само. - Ф.137, оп.1, спр.165. - Дело о результатах ревизии волостных правлений и сельских училищ Нежинского округа за 1856 г., 63 с.
- 34 Там само. - Ф.807, оп.1, спр.108. - Статистические сведения о числе государственных крестьян, землях и скота, о поступлении податей, о происшествиях и др. по Шаповаловской волости за 1846 г., 125 с.

- 35 Там само. - Спр.346. - Статистические сведения о количестве казенных и надельных земель, народонаселении и др. за 1850 г., 194 с.
- 36 Там само. - Спр.852. - Статистические сведения о количестве земель свободных, казённых и данных в надел крестьянам, урожае картофеля, народонаселении, оборотах вспомогательных касс за 1855 г., 248 с.
- 37 Там само. - Спр.124. - 53с.
- 38 Там само. - Ф. 810, оп.1, спр.112. - Дело козака Герасима Безрука на старшину Тростянского общества Павла Щербину о причинении побоев в 1849 г., 6 с.
- 39 Там само. - Спр.115. - Дело о жалобе козака Наума Сечки на Тростянского старшину Павла Щербину, за причинение побоев в 1849 г., 8 с.
- 40 Там само. - Ф.810, оп.1, спр.7. - Дело о жалобе козака с. Стрельников Н.Карпуся на старшину Стрельницкого сельского общества казака Сидора Иващенко и соцкого казака В.Прокопца за причинённые ему побои в 1843 г., 26 с.
- 41 Там само. - Спр.335. - Дело по жалобе козаков с. Стрельников Кирила Березенко, Леонтия Книги и жены солдата Наталии Сребной на сборщика податей Шаповаловского общества Евмена Дзюбу о причинении побоев в 1859 г., 10 с.
- 42 Дружинин Н.М. Государственные крестьяне и реформа П.Д.Киселёва. - Т.1., М.-Л., 1946.
- 43 Страшко Є.М., Савельєва Т. Вказана праця. - С.49-54.
- 44 Российское законодательство X-XX веков. - М.: Юридическая литература, 1984. - Т. 2. - 764с.
- 45 Комментарий к общему положению о крестьянах вышедших из крепостной зависимости // Российское законодательство X-XX веков. - М.: Юридическая литература, 1989. - С.77-105.
- 46 Страшко Є.М., Савельєва Т. Вказана праця. - С.49-54.

Анна Морозова

НЕВІДОМИЙ АШИНОВ

Документи архівів зберігають ще багато таємниць. Так, у Державному архіві Чернігівської області у фонді Чернігівського губернського правління виявлена, на перший погляд, досить звичайна справа про призначення допомоги Софії Іванівні Ашиновій (1899 р.). Однак дуже цікавою виявилася інформація про чоловіка С.І.Ашинової:

«... Згідно із зібраними відомостями, чоловік її - Микола Іванович Ашинов - у 1880-х роках заснував Миколаївську станицю на Кавказі, поблизу Сухума на Чорноморському узбережжі - разом з переселенцями й козаками з різних місць; був обраний отаманом Миколаївської станиці. Згодом, після того, як козаки залишили станицю, займався улаштуванням полтавських переселенців. Потім відправився до Абіссинії, звідки повернувся у 1887 році й привів до Санкт-Петербурга та Києва з Абіссинії духовну місію. У 1889 році очолював загін, що супроводжував російську місію до Абіссинії з благословення Найсвятішого Синоду та митрополита Ісідора. Після повернення з Абіссинії йому було наказано жити безвиїзно у селі, із збереженням інших прав...» [1, арк. 4 - 5].

Після вивчення документів з'ясувалось, що експедиція Миколи Івановича Ашинова ніколи не була предметом серйозних наукових досліджень. І це, незважаючи на те, що свого часу вона отримала великий розголос. Численні газети та часописи відгукнулись на ці події. Відразу вийшло дві книги, написані учасником експедиції Л.Ніколаєвим та прихильником Ашинова у Франції Жаном-Робером де Константенем. Десятиріччя по тому у Радянському Союзі факт цієї експедиції до Африки взагалі ставився під сумнів. Цікавий матеріал щодо цього в архівах Росії зібрав сучасний російський дослідник Н.Кривцов [2].

Північно-східна Африка була тією частиною чорного континенту, до якої Росія проявляла підвищений інтерес. Перш за все, вабила Абіссинія - найдавніша християнська держава, що була оточена землями, заселеними мусульманами та язичниками. Росія проводила доволі активну місіонерську діяльність ще починаючи з XVIII ст. Досить згадати місії на Аляску, в Китай, Палестину та Іран; допомогу православним церквам Сербії, Чорногорії та Болгарії. Були й «приземлені» причини зацікавленості в Африці. І це пов'язане з проходженням морського торгового шляху з Одеси до Владивостока через Червоне море повз абіссинські та сомалійські береги. С.Вітте писав: «Ми дуже хотіли оголосити своє заступництво над Абіссинією, а при нагоді й з'їсти її» [2, с.9]. Саме тут у 1889 році висадився загін в кількості 150 козаків під